

ГУСАР В. В.,
студентка III курсу юридичного
факультету
(*Донецький національний університет
імені Василя Стуса*)

МІХАЙЛІНА Т. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
(*Донецький національний університет
імені Василя Стуса*)

УДК 340 : 004

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.2>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ПОМИЛКИ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ, ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Метою роботи є дослідження загальних характеристик юридичної помилки, а саме: з'ясування причин появи даного негативного феномену, визначення поняття та розкриття правового значення цього явища.

З'ясовано, що усталеною є класифікація, згідно з якою причини появи помилок у праві поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Під об'єктивними причинами виникнення юридичних помилок, як правило, слід розуміти «відставання» чинного законодавства від стрімкого розвитку суспільних відносин. Суб'єктивними причинами є ті, що прямо пов'язані з діяльністю суб'єкта правотворчості або реалізації права (зокрема, правозастосування). На практиці досить часто відбувається об'єднання цих причин між собою, що спричинено поспішним розвитком суспільних процесів та недостатньою кваліфікацією фахівців в галузі права.

У роботі наголошується на тому, що на доктринальному рівні існують деякі відмінності щодо тлумачення родового поняття «юридична помилка» та його основних ознак. Це створює необхідність формулювання власної дефініції цього поняття, згідно з якою юридичну помилку слід розуміти як діяння (дію чи бездіяльність), що характеризується відсутністю умислу (має виключно необережний характер), вчинене конкретною особою, тобто суб'єктом права, яке виражається в порушенні встановлених правил і спричиняє настання негативних юридичних наслідків, а тому підлягає виправленню задля уникнення його повторюваності. У рамках дослідження також з'ясовано, в чому полягає значення юридичної помилки, та окреслено загальнотеоретичний та практичний аспекти цього питання.

Правове значення юридичної помилки розглядається у роботі як взаємозв'язок діяльності суб'єкта та результатів, що виникають у ході її здійснення. Як зауважувалось вище, наслідки таких дій переважно мають негативний характер, оскільки вони суперечать загальноприйнятим цілям правового регулювання, а тому мають вплив не лише з теоретичної точки зору, але й з практичної також.

Виділяються окремі види юридичних помилок, до яких, зокрема, належать: техніко-юридичні, правозастосовні, доктринальні помилки тощо.

Ключові слова: юридична помилка, якість законодавства, юридична практика, судова практика, правова система, принципи права, правотворчість, юридична відповідальність.

Husar V. V., Mikhailina T. V. General characteristics of a legal error: causes of appearance, concept and legal meaning

The aim of the paper is to study the general characteristics of a legal error, namely: to find out the reasons for the appearance of this negative phenomenon, to define the concept and disclose the legal significance of this.

It is found out that the classification is well-established, according to which the reasons for the appearance of errors in law are divided into objective and subjective. Objective causes of legal errors, as a rule, should be understood as the "lag" of the current legislation from the rapid development of public relations. Subjective reasons are those that are directly related to the activities of the subject of law-making or the implementation of law (in particular, law enforcement). In practice, these reasons are often combined with each other, which is caused by the hasty development of social processes and insufficient qualifications of specialists in the field of law.

The paper notes that at the doctrinal level there are some differences in the interpretation of the generic concept of "legal error" and its main features. This creates the need to formulate our own definition of this concept, according to which a legal error should be understood as an act (action or omission) characterized by the absence of intent (has an exceptionally careless character), committed by a specific person, that is, the subject of law, which is expressed in violation of the established rules and entails the occurrence of negative legal consequences, and therefore is subject to correction in order to avoid its repetition. The study also clarified the significance of a legal error, and outlined the general theoretical and practical aspects of this issue.

The legal significance of a legal error is considered in the work as the relationship between the activity of the subject and the results that arise in the course of its implementation. As noted, the consequences of such actions are mostly negative, since they contradict the generally accepted goals of legal regulation, and therefore have an impact not only from a theoretical point of view, but also from a practical point of view.

There are certain types of legal errors, which, in particular, include: technical and legal, law enforcement, doctrinal errors, and so on.

Key words: legal error, quality of legislation, legal practice, judicial practice, legal system, principles of law, law-making, legal responsibility.

Вступ. Останнє десятиліття характеризується масштабним створенням і прийняттям нових нормативно-правових актів, що покликані регламентувати питання, які набули особливої важливості внаслідок стрімкого розвитку суспільних відносин. Проте, увага дослідників у галузі юриспруденції стає все більш прикутою до якості таких нормативно-правових актів, оскільки вагома їх частина під тиском обставин приймається достатньо швидко.

Зважаючи на це, здійснення глибинного аналізу юридичної помилки як негативного правового явища у загальнотеоретичному аспекті є доволі актуальним. Достатнє наукове осмислення цієї тематики дозволить не лише виправляти наявні теоретичні помилки, але й слугуватиме попередженням вчинення практичних помилок.

Дослідження юридичної помилки в загальнотеоретичному аспекті здійснювали зарубіжні та українські науковці, серед яких: А.В. Айдинян, Ю.М. Бондар, Р.В. Вереша,

С.В. Гаврилюк, Є.П. Євграфова, О.В. Іваненко, Л.І. Каленіченко, Н.М. Оніщенко, Е.У. Прус, В.І. Риндюк, Н.А. Сердюк, І.І. Шевчук. Перелічені науковці внесли чималий вклад у розкриття проблемних питань, що стосуються аналізованого явища.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження загальних характеристик юридичної помилки, а саме: з'ясування причин появи, визначення поняття та розкриття правового значення цього явища.

Результати дослідження. Внаслідок активних правотворчих процесів у сучасній Україні актуалізувалася проблема якості нормативно-правових актів. Зокрема, йдеться про наявність у їх змісті юридичних помилок. Тому одним із основних завдань, що потребує ґрунтовного дослідження, є з'ясування причин виникнення такого явища.

Філософським осмисленням помилки займалися мислителі різних історичних епох. Ще за часів античності розкриттю цього питання приділялась неабияка увага. Вперше помилку як наукову проблему досліджував один із найвидатніших філософів Арістотель, який присвятив з'ясуванню причин виникнення помилкових суджень трактат «Про софістичні спростування», де назвав помилки «логічними вадами софістичних роздумів». Підставою логічних помилок Арістотель вважав неправильне застосування словесних фраз або порушення правил логічних операцій. Філософом виділено п'ять головних цілей софістів у суперечках, до яких належать: спростування; помилкове; у мові, яка не відповідає загальноприйнятому; примус; примус співрозмовника до марнослів'я, тобто до частого повторення того самого [1, с. 61]. Це є свідченням того, що помилка не є новим явищем, а має глибоке історичне коріння.

Давньогрецький філософ-матеріаліст Демокріт писав, що «причина помилки – незнання більш правильного» [2, с. 288]. Постійний розвиток науки зумовив появу ще більшої різноманітності поглядів серед вчених щодо з'ясування підстав виникнення помилок. Так, французький філософ та енциклопедист епохи Просвітництва Дені Дідро запевняв: «якщо першопричина полягає у помилковості людей чи неправильно визначених ідеях, то джерело істини повинно знаходитись у правильно визначених ідеях. Помилкова думка – помилка розуму, яка схиляє до помилкового судження» [2, с. 494]. Тому протягом тривалого часу помилку пов'язують з неправильним уявленням індивіда, що спричиняє хибність думок і, як наслідок, неточність дій у практичній діяльності.

Сучасні дослідники розглядають помилку більш неоднозначно, вказуючи не лише на негативний аспект цього явища, але й позитивний також. Наприклад, О.К. Сухотін стверджує, що помилка може виконувати важливу пізнавальну роль, більш важливу і більш пізнавальну, ніж навіть істина. Часто виявляється, що і помилки здатні допомогти науці й увійти в долю співучасником продуктивного пошуку [2, с. 792]. Ця думка заслуговує на свою увагу, попри те, що в наукових колах досить усталеним є уявлення стосовно негативних наслідків досліджуваного явища.

Як було з'ясовано, однією з причин появи помилок є неправильне мислення конкретного суб'єкта. О.М. Бандурка, О.В. Тягло звертають увагу на те, що помилки мислення за своєю природою можна поділити на матеріальні та логічні. Матеріальні помилки пов'язані, наприклад, з порушенням норм належного юридичного процесу. Специфіка логічних помилок полягає у тому, що вони є універсальними, тобто зустрічаються у будь-якому полі соціального простору. Часто логічні помилки мають зв'язок із матеріальними, ініціюють або «підтримують» їх, тоді знання логіки виявляються необхідною передумовою успішного подолання таких комбінованих помилок [3, с. 24].

У юридичній літературі зустрічаються досить різні наукові підходи щодо пояснення причин виникнення юридичних помилок. О.Ф. Скакун наголошує, що помилка в праві можлива за таких обставин, коли правотворчий орган: помилково вважає певний вид відносин такими, що не підлягають правовому регулюванню; помилково покладається на конкретизацію права у ході його застосування; помилково передає питання на розсуд того, хто застосовує право; видає норму, яка взагалі є непотрібною; помилково вирішує питання в установленій нормі. У перших трьох випадках помилка в праві домислює наявність прогалини

[4, с. 400–401]. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що причиною виникнення юридичних помилок можуть бути різні фактори.

Є.П. Євграфова вважає, що помилка – наслідок допущеного прорахунку, неадекватного, неточного або неправильного підходу законодавця до природи й характеру регульованих суспільних відносин, вибору ним правових способів та засобів [5, с. 116]. Тому помилка завжди є наслідком недбалої професійної діяльності конкретного суб'єкта та має негативні результати, зокрема, йдеться про створення суперечностей у суспільних відносинах.

З'ясовуючи причини виникнення юридичних помилок, доцільно наголосити на тому, що вони можуть бути об'єктивними та суб'єктивними. Об'єктивні причини виникнення помилок у праві не пов'язані з волевиявленням суб'єкта правотворчості, натомість суб'єктивні – ті причини, які беззаперечно пов'язані з діяльністю компетентного суб'єкта, оскільки тільки внаслідок здійснення своїх професійних обов'язків такою особою можливе виникнення юридичних помилок.

До об'єктивних причин появи юридичних помилок С.В. Гаврилюк відносить: корінні зміни, що виникають у правовій системі в останні роки; постійний стрімкий розвиток суспільних відносин; необхідність створення чи оновлення нормативно-правових актів у короткі строки; відсутність єдиної правової політики органів державної влади; недосконалість законодавчої процедури; недостатній рівень розвитку методів пізнання та пояснення правової реальності; слабкий розвиток правових цінностей; неоднорідність правосвідомості та юридичної практики; суперечності між індивідуальними та суспільними інтересами. Натомість до суб'єктивних причин слід віднести: поспішність розгляду та прийняття нових нормативно-правових актів; недостатній професіоналізм та обізнаність законодавців; порушення законодавчого процесу; неконкретність правового регулювання, що створює суперечність норм чинного законодавства; порушення вимог юридичної техніки й ігнорування загальноновизнаних правил нормопроєктування; недостатньо якісна робота експертів, що здійснюють правову та лінгвістичну оцінку нормативно-правових актів тощо [1, с. 61].

Н.М. Оніщенко стверджує, що до об'єктивних причин появи юридичних помилок належить постійний розвиток суспільних відносин, адже законодавець та інші юридичні органи (установи) не завжди встигають за умовами життя. Як наслідок, чинне законодавство відстає від динаміки суспільних відносин і стає в окремих своїх положеннях, частинах і навіть галузях помилковим, оскільки не відповідає суспільним реаліям. Також автор зазначає, що на появу помилок значний вплив справляють суб'єктивні чинники, обумовлені особистісними якостями людини, її поведінкою, окремими діями. У юридичній літературі серед таких причин виокремлюють, зокрема, невисокий рівень підготовки фахівців, недостатній професіоналізм законодавців, а також порушення вимог юридичної техніки [6, с. 77].

Як відомо, помилка завжди тлумачиться як негативне явище, незалежно від того, у якій сфері суспільних відносин вона виникає. Питання визначення поняття юридичної помилки, її правової природи та значення досліджувало чимало науковців, проте сьогодні воно не втратило своєї актуальності, а навпаки залишається одним із головних завдань сучасної юридичної науки. Л.І. Каленіченко слушно зауважує, що сфера теоретичного осмислення сутності та змісту юридичної помилки як категорії правознавства містить низку невирішених питань або питань, що потребують певного уточнення, доповнення, переосмислення, додаткового дослідження та обґрунтування [7, с. 31].

Аналізуючи наукову юридичну літературу, можна дійти висновку, що доктрина налічує чимало підходів щодо визначення поняття помилки. Так, Л.І. Каленіченко надає дефініцію поняттю «помилка» у співвідношенні з поняттям «омана». Науковиця наголошує на тому, що між згаданими поняттями існує тісний зв'язок, однак їх не слід ототожнювати. Оманою є поняття, що характеризує дію, процес, причому воно прямо залежить від життєвого досвіду й обсягу знань людини і значною мірою визначається специфікою об'єкта, що досліджується, метою й можливістю його пізнання, передає неправильне відображення індивідом ознак і відношень предметів та явищ матеріального й духовного світу. Натомість, помилка – це результат неправильної теоретичної чи практичної дії, що виникла у зв'язку

з особистими випадковими причинами; це першопочаткова ненавмисна неправильність, яку немає потреби ставити під сумнів [8, с. 36–39]. С.В. Слінько тлумачить помилку як такий факт, що являє собою неточність, неправильну думку чи неправильну дію або бездіяльність, що відображає сутність і факт існування помилок. Наприклад, у кримінальному процесі помилки можуть мати місце під час прийняття процесуальних рішень, провадження процесуальних і слідчих дій [9, с. 78]. Це слугує підтверженням того, що під час здійснення відповідними суб'єктами своїх професійних обов'язків їм властиво помилятися.

Ще один практичний приклад наводить І.М. Шопіна, яка досліджує слідчу помилку. На думку науковиці, слідча помилка має розглядатися як незаконна або необґрунтована дія (бездіяльність) слідчого, що не містить ознак злочину, виражена в неповноті або односторонності розслідування обставин справи, суттєвому порушенні кримінально-процесуального закону та неправильному застосуванні кримінального закону [10, с. 16].

Е.У. Прус наголошує на тому, що юридична (правова) помилка полягає у неправильному усвідомленні та розумінні юридичних властивостей діяння, а також його наслідків [11, с. 80].

Аналіз доктринальних визначень дозволяє зробити висновок про те, що наразі, попри значну кількість досліджень за даною тематикою, у юридичній літературі досить складно знайти єдине теоретичне визначення поняття «помилка». Це спричинено тим, що частина дослідників визначають помилку як сукупність певних дій відповідного суб'єкта, інші – пов'язують це явище безпосередньо з діяльністю особи. Окремо слід зауважити, що така розбіжність наукових поглядів стосується не лише загального поняття, але й окремих видів юридичних помилок, до яких, зокрема, належать: техніко-юридичні, правозастосовні, доктринальні помилки тощо. З огляду на це, доцільним є формулювання власної дефініції поняття «юридична помилка».

Отже, юридична помилка (помилка у праві) – це діяння (дія чи бездіяльність), що характеризується відсутністю умислу (має виключно необережний характер), вчинене конкретною особою, тобто суб'єктом права, яке виражається в порушенні встановлених правил і спричиняє настання негативних юридичних наслідків, а тому підлягає виправленню задля уникнення його повторюваності.

Сформулювавши поняття юридичної помилки, не менш важливим є виокремлення основних ознак цього явища. По-перше, помилка може бути допущена лише конкретним суб'єктом, переважно особою, яка має відповідні повноваження та здійснює їх на професійній основі. По-друге, помилка не вчиняється умисно, вона є результатом неправильного уявлення особи про певні обставини, фактично йдеться про необізнаність суб'єкта або введення його в оману. По-третє, таке діяння не відповідає загальновизнаним цілям правового регулювання, хоча первинно воно спрямоване на досягнення поставлених цілей і завдань. По-четверте, таке явище як юридична помилка не містить нормативно-правового закріплення, тому недоцільно вважати це діяння протиправним, хоча за його вчинення передбачається настання певних юридичних наслідків.

Невід'ємною характеристикою будь-якого явища, окрім визначення родового поняття й основних ознак, є з'ясування його правового значення. Л.І. Каленіченко зауважує, що аналіз різних підходів до визначення сутності помилки у правознавстві, дає підстави відмітити, що деякі вчені-правознавці пов'язують юридичне значення помилки зі свідомо-вольовою діяльністю суб'єкта правового відношення чи професійної діяльності [7, с. 31]. Йдеться про те, що помилка тісно пов'язана з діяльністю компетентного суб'єкта, вона завжди є результатом вчинення певних дій.

Тому правове значення юридичної помилки можна розглядати як взаємозв'язок діяльності суб'єкта та результатів, що виникають у ході її здійснення. Як зауважувалось вище, наслідки таких дій переважно мають негативний характер, оскільки вони суперечать загальноприйнятим цілям правового регулювання, а тому мають вплив не лише з теоретичної точки зору, але й з практичної також.

Висновки. Проаналізувавши думки науковців щодо причин виникнення юридичних помилок, можна зробити висновок, що досить складно виокремити одну підставу, яка слугує підґрунтям досліджуваного явища. Однак, у науковій юридичній літературі усталеною є класифікація, згідно з якою причини появи помилок у праві поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Під об'єктивними причинами виникнення юридичних помилок, як правило, слід розуміти «відставання» чинного законодавства від стрімкого розвитку суспільних відносин. Суб'єктивними причинами є ті, що прямо пов'язані з діяльністю суб'єкта правотворчості або реалізації права (зокрема, правозастосування). На практиці досить часто відбувається об'єднання цих причин між собою, що спричинено поспішним розвитком суспільних процесів та недостатньою кваліфікацією фахівців в галузі права.

Варто наголосити, що на доктринальному рівні існують деякі відмінності щодо тлумачення родового поняття «юридична помилка» та його основних ознак. Це створює необхідність формулювання власної дефініції цього поняття, згідно з якою юридичну помилку слід розуміти як діяння (дію чи бездіяльність), що характеризується відсутністю умислу (має виключно необережний характер), вчинене конкретною особою, тобто суб'єктом права, яке виражається в порушенні встановлених правил і спричиняє настання негативних юридичних наслідків, а тому підлягає виправленню задля уникнення його повторюваності. У рамках дослідження також з'ясовано, в чому полягає значення юридичної помилки, та окреслено загальнотеоретичний та практичний аспекти цього питання.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк С.В. Юридичні помилки: поняття, класифікація, причини виникнення та шляхи подолання (усунення). *Часопис Київського університету права*. 2021. Вип. 1. С. 60–65.
2. Головатий С., Козюбра М., Сироїд О. Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права. Київ: Книги для бізнесу, 2008. 1202 с.
3. Бандурка О.М., Тягло О.В. Юридична логіка: підручник. Харків : Золота миля, 2017. 216 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Харків : Еспада, 2007. 840 с.
5. Євграфова Є.П. Практика виправлення законотворчих помилок. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2 (29). С. 107–120.
6. Оніщенко Н.М. До питання про доктринальні юридичні помилки: природа та шляхи подолання. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. Вип. 2 (29). С. 75–84.
7. Каленіченко Л.І. Помилка як категорія правознавства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. Вип. 17. С. 31–33.
8. Каленіченко Л.І. «Помилка» та «омана»: аналіз співвідношення понять. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 36–39.
9. Слінько С.В. Юридичні наслідки слідчих помилок. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 6 (36). С. 78–82.
10. Шопіна І.М. Правові та організаційні засади підвищення ефективності професійної діяльності слідчих органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 20 с.
11. Прус Е.У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 51. С. 79–86.

